

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНОГО ПЛАНУ ВИСЛОВЛЕННЯ В ТЕКСТАХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ (на матеріалі французької мови)

Статтю присвячено лексичним засобам формування темпорального плану висловлень з текстів офіційно-ділового стилю французької мови. На прикладах проаналізовано роль лексичних одиниць темпоральної семантики в нейтралізації основних сем дієслівних часів, реалізації їх вторинних значень і створенні модального звучання висловлення в цілому.

Ключові слова: темпоральність, часовий план висловлення, актуальне теперішнє, позачасове теперішнє, гіпотетичне майбутнє.

Темпоральність як невід'ємний компонент у семантиці висловлення відтворює один з елементів дейктичного центру «я — тут — тепер», відображаючи закони сприйняття дійсності людською свідомістю. Система мови має багатий арсенал лексичних та граматичних засобів, що створюють часовий дейксис. Їх актуалізація в безпосередній мовленнєвій діяльності може давати майже необмежену кількість комбінацій. Слід зазначити, що в різних сферах діяльності людей і пізнання набір комбінацій може відрізнитись, і тому дослідження раціонально проводити на конкретному матеріалі та за конкретних умов. У цій розвідці таким конкретним матеріалом є тексти офіційно-ділового стилю французької мови.

У сучасній науці існують різні погляди стосовно ієрархії мовних засобів у формуванні темпорального плану висловлення. Так, Ж. Галіше, Д. Клюм, Є. Й. Шендельс вважають, що основна роль належить граматичним часам дієслова, і поділяють думку П. Імбса: «Більшість часових значень, виражених іншими частинами мови, крім дієслова, є додатковими до тих значень, які виражені дієсловом: дієслово — це центр висловлення, навколо якого групуються всі інші часові ознаки»¹. Особова форма дієслова самостійно вказує на часовий план, розташовуючи дію щодо моменту мовлення. Лексичні одиниці, що їх супроводжують, або підкреслюють, посилюють, уточнюють час, який виражає дієслово, або стають маркером транспозиції часової дієслівної форми. Контекст також є додатковим засобом вираження категорії часу: він підкреслює час оповідання, є інструментом транспозиції дієслівних часів та варіювання відтінків їх значень. Однак «для локалізації події є вагомим не стільки момент мовлення, скільки час її здійснення, який передається лексичними засобами»². І ряд дослідників, зокрема Ф. Брюно, Р.-Л. Вагнер і Ж. Пеншон, О. І. Москальська, М. І. Лещенко, надають першість у вираженні темпоральних значень у вислов-

¹ Imbs P. L'emploi des temps verbaux en français moderne. — Paris, 1968. — P. 11.

² Лещенко М. И. Виртуальный и актуальный аспекты предложения. — Минск, 1988. — С. 113.

ленні саме лексичним засобам. Яка ж роль належить лексичним одиницям у визначенні темпоральності висловлення в текстах офіційно-ділового стилю?

В аналізованих текстах основні часи виступають, поряд з первинними, у своїх вторинних функціях: *Présent de l'Indicatif* передає значення «omnitemporel», а *Futur Simple* та *Futur Antérieur*, відбиваючи менталітет законодавця, не локалізують дію в майбутньому, а висловлюють її можливість, передбачуваність³. Характерним для цих часів є нейтралізація їх темпоральності, наближення до абсолютного, позачасового значення. Абстрагованість від реальних часових меж створюється різними факторами. Перший — екстралінгвістичний, суть якого полягає в соціальній ролі текстів. Принципи, записані в законодавчих актах, сприймаються як абсолютна істина, яка була, є та буде, оскільки сам закон діє завжди. Тому дієслова майбутніх та минулих часів, наприклад, можуть уживатися стосовно різних дій: як таких, що вже відбулися, так і тих, що ще не здійснилися. На нашу думку, соціальний статус текстів стає визначальним чинником створення узагальненого, універсального змісту текстів у цілому та окремих висловлень зокрема. Цілком слушно зазначає В. Г. Гак: «Значення речення в цілому визначається взаємодією значень підмета, присудка, обставин (особливо часу) на фоні ситуацій, що описуються. Загальне (універсальне) значення, одичне, часткове (чи особливе) значення речення мають певні граматичні ознаки, з яких найсуттєвішими є детермінанти при підметі, час дієслова, обставини, число підмета та додатків»⁴. Граматичний час є однією із складових частин, що формує зміст речення і має семантично комбінуватися з іншими елементами даного змісту, зокрема з лексичними одиницями темпоральної семантики. Цілком закономірно, що роль часових обставин є найістотнішою: вони означають об'єктивний час; стосуючись безпосередньо дієслова, обставини більше, ніж інші члени речення, впливають на темпоральну семантику присудка⁵.

У текстах, що розглядаються, лексичних одиниць, які могли б актуалізувати дієслівну форму, вкрай мало і трапляються вони частіше в документах, що становлять периферію стилю: комюніке, циркулярах, ділових записках тощо. Актуалізація відбувається за наявності конкретної дати, одиниць, що вказують на певний день (*aujourd'hui, hier*): «*Aujourd'hui, le Parlement sud-africain a pris la décision historique...*» (DAI, N 22, 15.10.1993, p. 492)⁶.

У текстах Конституції, законів, конвенцій конкретні дати ставлять у прикінцевих формулюваннях договорів та конвенцій: «*Le présent Accord entre en vigueur le 2 septembre 1993*». Будь-який документ можна розглядати як закінчений витвір, зі своєю структурою та своєю часовою віссю. Речення з часовим детермінантом, що вказує на дату підписання, ратифікації, прийняття документа, служать точкою відліку на часовій осі документа, якою виступає *Présent*: відносно нього формується плани майбутнього та минулого самого тексту. Але після цієї дати істинність інформації, яку в ньому закладено, зберігається, та *Présent de l'Indicatif* передає значення позачасової дії, тобто важливого та правильного для будь-якого часового плану й періоду. Актуалізація дії в аналогічних висловленнях є частковою.

³ Гумилевская Е. Б. Административно-юридический стиль французского языка и его использование в литературе : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Л., 1972. — С. 7; Круковський В. І., Припишинюк Я. І. Методична інтерпретація лексико-граматичних засобів та жанрово-стилістичних особливостей французьких юридичних текстів (на матеріалі Цивільного та Кримінального кодексів Франції) // *Іноземні мови*. — 1996. — № 1. — С. 32; *Bécanec J.-C., Couderc M. La loi*. — Paris, 1994. — P. 115.

⁴ Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка : Морфология. — М., 1986. — С. 156.

⁵ Москальская О. И. Грамматика текста. — М., 1981. — С. 111; Леценко М. И. Знач. праця. — С. 106.

⁶ Список умовних скорочень див. у кінці статті.

В основному тексті документа конкретні дати найчастіше стоять у дієприкметниковому звороті у функції визначення або входять до складу групи підмета: «Les articles 4 et 5 de la loi du 9 août 1849 sont maintenus, ainsi que les dispositions de ses autres articles non contraires à la présente loi» (CP, 764).

Такі лексичні одиниці не тільки не конкретизують часовий план та значення граматичного часу, а навпаки, нейтралізують його: зберігається значущість, актуальність попередніх документів (подій) на будь-який момент читання чи застосування закону, тобто протягом невизначено тривалого часу. Таким чином створюється контекст, в якому єдиним можливим значенням *Présent de l'Ind.* є «*présent omnitemporel*».

Усі обставини часу, що функціонують у законодавчих текстах, можна поділити на три групи, кожна з яких передає різні часові параметри: а) період часу, що проходить між повтореннями дії; б) відрізок часу, протягом якого відбувається дія; в) якась точка в часовому просторі, що вказує на миттєву реалізацію дії.

Обставини першої групи вказують на період часу, що розділяє моменти його повторення. Ідея невизначеної кількості повторень дії, її регулярності відповідає значенню позачасовості, наприклад: «Le Comité se réunit normalement chaque année» (CRDE, 13). У висловленні не окреслені часові рамки, які могли б обмежити період перебігу дії. Це й відповідає значенню «*présent omnitemporel*» дієслівної форми.

У текстах Конституції та кодексів лексичні одиниці, що передають значення дії, яка постійно повторюється, виконують різні синтаксичні функції: а) обставини часу: *le deuxième dimanche suivant, le 2 octobre, le 2 avril tous les trois ans, le deuxième jeudi*; б) обставини проміжного типу, виражені прислівниками *habituellement, régulièrement, périodiquement*; в) визначення — *tenir deux sessions annuelles*.

Обставини проміжного типу водночас характеризують якість дії та її темпоральні й аспектуальні ознаки, такі як постійність, повторюваність. Наприклад, прислівник *habituellement* та синонімічна конструкція *d'une manière habituelle* означають одночасно: а) об'єктивну якісну оцінку дії — діяльність, яку звик виконувати агенс, б) часову характеристику дії — діяльність, що повторюється протягом невизначено-тривалого часу: «Art. 461. Sera considéré comme receleur et puni ... celui qui, ayant autorité sur un mineur qui vit avec lui et se livre habituellement à des crimes ou délits contre des biens d'autrui, ne peut justifier des ressources correspondant à son train de vie» (CP, 377).

Прислівник *habituellement* експлікує сему постійності, регулярності дії, закладену в *Présent de l'Ind.* Поряд з відсутністю будь-яких обставин часу він стирає часові рамки, які могли б актуалізувати значення дієслівної форми *il se livre*. Позачасовість створюється й за участю підмета: займенник *qui* відповідає *un mineur*; обидві лексичні одиниці не вказують на конкретну особу, припускаючи наявність неповнолітнього, який вчиняє подібну дію. Усі ці чинники формують узагальнене, універсальне значення висловлення.

У розглянутих прикладах лексичні одиниці, які передають період повторення дії, сприяють реалізації значення «*présent omnitemporel*», з огляду на те, що висловлення не містить вказівок на кількість повторень чи обмеженість у часі.

Лексичні одиниці другої групи дають уявлення про відрізок часу, упродовж якого відбувається дія; протягом якого дія відбувається один раз. У першому випадку йдеться про тривалість дії, зокрема термін повноважень, покарання, чинності закону тощо, напр.: «Art. 6. Le Président de la République est élu pour sept ans au suffrage universel direct» (Const).

У цьому висловленні універсальність створюється підметом *le Président de la République*, який вказує на будь-яку особу, яку обирають на цей пост; означений артикль *le* вказує на одиничність цієї особи в кожній окремій ситуації, однак не відповідає конкретній особі. Пасивна конструкція усуває реального агенса, його

номінація була б зайвою, оскільки міститься в словосполученні *le suffrage universel*. Таким чином на рівні головних членів речення створюється узагальнене значення. У цій дистрибуції (як і в будь-якій іншій) *pour sept ans* передає значення обмеження тривалості дії. Але відсутність дат початку або кінця періоду, неспіввіднесеність з реальним агенсом робить усе висловлення позачасовим, неактуальним, а *Présent de l'Ind.* набуває значення «omnitemporel».

Аналогічними лексичними одиницями є: *sa durée est de ... ; excéder un mois, un an, ... ; pendant un an, neuf mois, ...* Лексичні одиниці другої підгрупи передають період, у межах якого відбувається одинична дія: *20 jours au moins et 35 jours au plus tard avant/après; moins de trente jours avant cette date; durant la vacance de la présidence; pendant la période qui s'écoule ... ; entre la déclaration ... et l'élection de son successeur; hors session; dans l'année qui suit ...*

Présent de l'Ind. відповідає дії, яка обов'язково відбудеться в якийсь момент означеного періоду. «*L'élection du nouveau président a lieu vingt jours au moins et trente-cinq jours au plus avant l'expiration des pouvoirs du président en exercice*» (Const., art. 7).

Обставина передає реальну можливість: варіювати дату виборів. Таким чином у реченні створюється алетична модальність, яка досить часто виражається за допомогою модальних дієслів. Модальні дієслова створюють значення «потенційне теперішнє»⁷, яке інколи посилюється обставинами, що їх вводять прийменники *dans, en vue de ...* В інших стилях такі лексичні одиниці служать для транспозиції *Présent*, створюючи перспекцію: *Nos amis reviennent dans 15 jours = Nos amis reviendront dans 15 jours*. У текстах законів подібна транспозиція не відбувається. Обставина вказує на здійснення дії в якийсь термін, але не локалізує її в плані майбутнього: «*Art. 10. Le Président de la République promulgue les lois dans les quinze jours qui suivent la transmissin au Gouvernement de la loi définitivement adoptée*» (Const.).

У наведеному прикладі обставина *dans les quinze jours* не транспонує часову форму, а експлікує значення багаторазовості дії, що може передаватись *Présent de l'Ind.* Це значення створюється також за допомогою множини додатка: *promulguer les lois* означає багаторазове повторення дії *promulguer une loi*. Перехід від постійної дії, дії, що повторюється, до одиничної *tansmettre la loi* підкреслює всеосяжний характер явища: президент затверджує всі закони взагалі і кожен з них зокрема, попередньо передавши його на розгляд до уряду. У такому контексті, за відсутності детермінантів-конкретизаторів часу, словосполучення *dans les quinze jours* служить каталізатором «*présent omnitemporel*». Його первинна функція створення перспекції нейтралізується.

Проаналізовані приклади засвідчують, що дієслова, які вживаються з цією групою обставин, передають одноразову дію. Однак *Présent de l'Ind.* не набуває значення «*présent actuel*», незважаючи на обмеженість часових рамок. Це відбувається з огляду на ряд чинників: а) сама обставина описує період часу, але не відносить її до жодного часового плану: момент початку або закінчення періоду не позначено хронологічно, він знаходиться у невизначено тривалому теперішньому; отже, дія реалізується щоразу, коли настають умови, що описуються; б) семантика всього висловлення вказує на повторення, відтворення дії (*soumettre tout projet, promulguer les lois*); в) узагальненість, абстрагованість актантів, зумовлена контекстом, створює універсальний зміст, який сприяє нейтралізації значень дієслівних часів.

⁷ Гончарова О. М., Игнатова О. И. Функциональная асимметрия глагольных форм индикатива в выражении «будущности» (по материалам текстов официально-документального подстиля) // Стилистические аспекты корреляции языковых единиц. [Деп. сборник]. — Киев, 1988. — С. 32.

Обста
après une
l'expiratio
Présent de
мантиці
мовлення
кументах
лексичні с
de tout étr
При ц
функції о
формує ц
додаток,
кожного
офіційно-
своїм зміс

Розгля
точці в час
du condan
transmet le
Le con
класу осіб
tout condan
ності. Разс
для всіх ві
ються в ча
бувається
риваності

Ми до
часову фор
У комплек
цію як тип
значення с
рення в ко
ливе значе
теперішнє.

Розглян
обставини
часова оріє
новкою аб
цілому, зав

Слід за
наченості,
ividus fais
punis de la

Текст за
судний вхо
лено, він ст
Simple пер
багатьох ум
форми дієс
несеності з

⁸ Леценн

Обставини третьої групи позначають якусь точку в часовому просторі, напр.: après une notification (consultation, dès le commencement) la fin, à l'issue de délai, à l'expiration de la période, six mois avant qch etc. Супроводжуючи дієслово в Présent de l'Ind., обставини цієї групи підкреслюють значення, закладене в семантиці дієслівної часової форми, тобто значення дії, що відбувається в момент мовлення: Dès le début de notre conversation je comprends son hypocrisie. Але в документах офіційно-ділового стилю, поєднуючись з Présent de l'Ind. дієслів, ці лексичні одиниці підсилюють сему тривалості дії. «Art. 1. La loi garantit le respect de tout être humain dès le commencement de la vie» (CP, 216).

При цьому лексичному змісті обставина dès le commencement не виконує функції обмеження тривалості дії її початком. Додаток tout être humain трансформує цю функцію. У комплексі лексичні одиниці, що виражають обставину та додаток, передають всеосяжність, безперервність дії, яка є єдиною для всіх і кожного (як і сам закон). Таке значення, на нашу думку, характерне лише для офіційно-ділового стилю, де функціонують абстрактні актанти та невизначені за своїм змістом обставини.

Розглянемо на окремому прикладі роль обставин, що відповідають певній точці в часовому просторі (група в), у статтях закону: «Six mois avant la libération du condamné ... le chef de l'établissement pénitentiaire où est detenu le condamné transmet le dossier de l'intéressé au ministre de l'intérieur» (CP, 397–398).

Le condamné, le chef de l'établissement, le dossier — способи номінації всього класу осіб чи предметів або будь-якого з них. Вони еквівалентні висловленням tout condamné, tout chef de l'établissement, тобто виступають кванторами загальності. Разом з six mois avant la libération вони сегментують обов'язкову, спільну для всіх випадків дію transmettre le dossier на окремі часткові дії, що розрізняються в часі. Обставина не підкреслює одиничності дії в теперішньому (що відбувається в інших стилях та відповідає «présent actuel»), а актуалізує сему повторюваності, багаторазовості дії, закладену в Présent de l'Ind.

Ми доходимо висновку, що лексичні одиниці третьої групи не актуалізують часову форму, оскільки не містять конкретних вказівок щодо хронології подій. У комплексі з узагальненими підметами та додатком(ами) вони описують ситуацію як типову, відносять її до певного класу підзаконних ситуацій. «Точкове» значення обставини підкреслює акціональну семантику дієслова, його відтворення в кожному окремому випадку. У подібній ситуації мовлення єдино можливе значення форми теперішнього часу — це позачасове, невизначено тривале теперішнє.

Розглянувши висловлення з майбутніми часами, можна констатувати, що обставини часу фігурують у них вкрай рідко. Але «це не означає, що об'єктивна часова орієнтація відсутня: вона репрезентована імпліцитно об'єктивною обставинкою або моментом мовлення, виражена не в поодинокому висловленні, а в цілому, завершеному тексті»⁸.

Слід зазначити, що відсутність обставин часу надає часовим рамкам невизначеності, що підсилює модальне звучання майбутніх часів: «Art. 96. Les individus faisant partie de bandes, sans y exercer aucun commandement ni emploi, seront punis de la détention criminelle à temps de dix à vingt ans» (CP, 92).

Текст закону попереджає про покарання, яке буде виконане в разі, якщо підсудний входить до складу банди, що чинить підсудні дії; підсудного буде схоплено, він стане перед судом, його буде визнано винним. Тобто дієслово в Futur Simple передає дію обов'язкову, закономірну, але реалізація якої залежить від багатьох умов, що самі по собі не є неминучими. Часове та модальне значення форми дієслова повністю залежить від взаємодії лексичних одиниць, їх співвіднесеності з ситуацією мовлення.

⁸ Леценко М. И. Знач. праця.— С. 102.

Контекст та соціальна роль офіційно-ділових документів зберігають за висловленнями з майбутніми часами універсальність змісту. Їх темпоральність нейтралізується через відсутність обставин часу. Обставинні групи, які функціонують у таких висловленнях, складаються з прийменника темпоральної семантики (*avant, après, etc.*) та іменника (частіше за все віддієслівного), який може супроводжуватися прикметником: «*Seront punis de la même peine tous ceux qui, après une adjudication publique, procéderont à ... une remise aux enchères sans le concours d'un officier ministériel compétent*» (CP, 338).

Après une adjudication publique вводить додаткову, супутню дію, виражену в субстантивованій формі. Строк такої дії не уточнюється або не потребує уточнення, оскільки описується типова ситуація, яка може виникнути. Обставина підсилює своєю невизначеністю передбачуваний характер дії в майбутньому.

Проаналізувавши семантику лексичних одиниць, які мають темпоральне значення і беруть безпосередню участь у формуванні темпорального плану в текстах офіційно-ділового стилю, ми доходимо висновку, що вони не можуть актуалізувати зміст висловлення та граматичного часу, оскільки не вказують на реальні хронологічні плани. Вони дають уявлення про часові умови, за яких дія стає чи стане реальною, тобто мають найузагальненіший характер, що сприяє виконанню граматичними часами своїх вторинних функцій. А відсутність темпоральної лексики підсилює модальне забарвлення висловлення.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- CP — Code pénal.— Paris, 1990–1991.— 1391 p.
CRDE — Convention relative aux droits de l'enfant.— Publication de l'ONU, Département de l'information, 1990.— 15 p.
Const. — Constitution de la République française du 4 octobre 1958 // Journ. officiel de la République française.— 1992.— N 147.— P. 3–25.
DAI — Documents d'Actualité Internationale.— Numéro du 15–22 novembre 1993.— 509 p.

LISOVA I. H.

LEXICAL MEANS OF TEMPORAL UTTERANCE PLANE'S CREATION IN OFFICIAL AND BUSINESS TEXTS

This article describes lexical means with the temporal features of utterance picked up from French official business texts. A number of samples support the analysis of the role of lexical units of temporal semantics in neutralizing the basic meanings of finite verb tense forms, realizing their secondary meanings and constructing the modality of an utterance in general.

Keywords: temporality, temporal background of an utterance, the actual Present tense, the omnitemporal Present, the hypothetic Future.

1999 рік є
го збірник
мастики»
ною р
університ
дичне вид
витку у
оскільки
праць укр
ють. До те
е те, що в
фахових в
тури та зм
це виданн
лення в нь
Тут подан
ронімія, о
космонімі
ні тематич
тики, про
фічних на
онімної ле
один ряд і
тичній на
mastica» (N
mation» (N
Найбільш
думку, пра
мастики, о
стосуються
зом слов'я
світлюють
кої мови т
регіонах (К
раїнському
Кожна з них
висвітлює
кає до коме
Так, у с
пат» (вип. 1
ріалі назв гі
пати, Тамт
важливу пр
субстрату, я